

355.02(497.1:495)"1939/1941"
327:355(497.1:495)"1939/1941"
COBISS.SR-ID 34730249

Оригиналан научни рад
Примљен: 08. јун 2020.
Прихваћен: 14. септембар 2020.

Др Миле Бјелајац, научни саветник
Институт за новију историју Србије, Београд
e-mail:mile.bjelajac@gmail.com

ЛАЖНА НЕУТРАЛНОСТ: ЈУГОСЛОВЕНСКА ПОМОЋ ЗАПАДНИМ САВЕЗНИЦИМА И ГРЧКОЈ (1939–1941)

АПСТРАКТ: У овом раду аутор настоји да, уз раније научне информације о прикривеним делатностима државног руководства за време проглашене неутралности 2. септембра 1939, дода и нека нова сазнања и непозната сведочења о стварном карактеру „неутралности“ и циљано прикривеном помагању Грчке после италијанске агресије на ту земљу 28. октобра 1940. године. Посебну вредност раду дали су микрофилмовани документи оставштине кнеза Павла и кнегиње Олге који се налазе у Архиву Југославије, а до скора су били једино доступни на Универзитету Колумбија у Њујорку. Мада је историчар Јакоб Хоптнер имао међу првима увид у ову документацију, она показује да неке драгоцене детаље за ову тему није изложио. Од посебног значаја су били дневни записи кнегиње Олге.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Грчка, западни савезници, неутралност, Други светски рат, агресија

У своје време овим периодом југословенске и балканске историје бавила су се два знаменита историчара, амерички – Јакоб Б. Хоптнер и

италијански – Алфредо Бреша.¹ Њихови радови имали су извесног утицаја на неке до тада устаљене интерпретације политике кнеза Павла, али не у мери да се превладају оцене које су оставили Винстон Черчил (W. S. Churchill) и Антони Идн (Anthony Eden) или протагонисти 27. марта у Београду и емиграцији. То су делом следили југословенски историчари после 1945. године. Такав приступ донекле је замаглио карактер политике неутралности и епизоду сарадње и помоћи Грчкој током њеног рата са Италијом 1940/1941. године.

Новија истраживања на изворима који нису били познати или су заобилажени ипак показују да се радило о лажној неутралности Југославије после избијања рата 1. септембра 1939. године. Доказе о томе Немци су пронашли приликом заробљавања француског Генералштаба у Шаритеу (La Charité sur Loire). Хитлер их је објавио као оправдање за инвазију на Југославију у априлу 1941. године. Наведени су докази о Пројекту за формирање експедиционог корпуса, започетог 19. августа 1939, потом блиска сарадња и сагласност гледишта два генералштаба, размена војних мисија, омогућавање ратног транспорта у корист Француске, Енглеске и Пољске, испоруке наоружања, размена обавештајних информација, поновно отварање веза после 16. априла 1940. и одређивање официра за везу са генералом Веганом и на крају изјава од 11. јуна 1940. да ће Југославија ступити у рат на страни Француске ако се тамо ситуација преокрене. Такође, када је у питању Грчка, ова заплена документа почела су да се користе већ у јулу 1940. као доказ да је ова земља кршила прокламовану неутралност.²

После слома Француске, мада још увек неутрална, Југославија наставља контакте и сарадњу са Британијом и прикривено помаже Грчку када је била нападнута од Италије. С друге стране, противи се захтеви-

¹ Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1973), *Yugoslavia in Crisis 1934–1941*, Columbia University Press: 1962); Alfredo Brecchia, *Jugoslavia 1939–1941: Diplomazia de la neutralita*, (Milano: Guiffre, 1978).

² Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска, Србија и Југославија 1901–1999* (Београд: Медија центар Одбрана – Академија за дипломатију и безбедност, 2010), (у даљем тексту: Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*) 175–178, 190 (Prema: Archives Diplomatiques, Paris, PA-40, Cabinet Bonnet, vol. 16, 57–61. Declaration concernant la Yougoslavie 6 avril 1941); Papagos, *Grčka u ratu 1940–1941* (Beograd: Vojno delo, 1945), Alexander Papagos, *Battle for Greece 1940–1941*, (Athens: Tübingen, 1947), 54, 58, 63, 65.

ма Италије да се југословенска територија користи за снабдевање и пролаз италијанске војске.

У исто време теку покушаји да се оствари војна сарадња са СССР-ом и да се набавља оружје и опрема где год је то тада било могуће.³

Дакле, 2. септембра 1939, дан по отпочињању Другог светског рата, Краљевина Југославија прогласила је неутралност. Та неутралност је у том тренутку била слична италијанској. Могућност рата се претпостављала и почеле су активности координације са старим савезницима иза сцене. Као фактор одвраћања била је извршена парцијална мобилизација (активирање). Кнез Павле је ургирао код француског посланика Брижера да се њихове снаге што пре искрцају у Солуну како би спречили да Осовина пренесе рат на Балкан, те у исто време осигурају Југославији виталну везу са Западом. Генерал Веган (Maxime Weygand) поручио је кнезу да би за постављање првих елемената снага у Солуну било потребно три месеца.⁴

Ни грчки председник владе Метаксас (Joannis Metaxas) није казнио. И он је 1. септембра 1939. упутио лично писмо кнезу Павлу да честита решавање хрватског питања, што ће ојачати ову пријатељску земљу у тадашњим неизвесним околностима.⁵

Француски Генералштаб је поводом идеје о поновном успостављању једног балканског фронта (front d'Orient) припремио ноту за Врховни ратни савет (CSG) у којој се разматрала опортуност његовог формирања. Генералштаб је на првом месту предлагао да се непријатељу не дозволи да заузме Солун. Потом, да се од самог почетка рата нагласи да је одбрана овог региона наша заједничка ствар. У разради овог питања сугерисане су две опције – одбрамбена и офанзивна. Да се коалицији осигура стабилна база, а у наредној фази да она постане простор одакле

³ Миле Бјелајац, „Покушај стратешког ослонаца Југославије на СССР 1939–1941”, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2, (2006) 41–66; *Исти*, Армия Королевства Югославии в 1939–1941 гг., у: *Славянский Аlманах* 2011 (Москва: Институт славяноведения Российской академия наук, 2012) 182–208; Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, 181–210; Александар Животић, *Југословенско-совјетски односи 1939–1941* (Београд: Филип Вишњић 2016), 171, 211–216; Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935–1941* (Београд: ИМПП, 2017).

⁴ Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, 175.

⁵ Архив Југославије (АЈ) 797, рол. 14, доц. 778–783. Писмо Метаксас 1. септембра 1939 (рукопис на француском).

се креће у офанзиву. Тај фронт био би од важности за Турску, Грчку, Румунију и Југославију. Он не би само окупљао импозантне снаге и омогућавао да се оне снабдевају већ би и приморавао непријатеља да према њему одвоји значајне снаге. За почетак се препоручивало да је адекватна снага експедиционог корпуса 70.000 људи. Том корпусу требало је обезбедити адекватно снабдевање. Да би се отпочело с акцијом требало је добити сагласност Грчке и постићи да се она осети заштићено, посебно од могућих италијанских претњи. Корпус би био охрабрење балканским земљама. Генерал Веган, главни заговорник ове идеје, поручио је: „Ако већ морамо да предузмемо кораке на Балкану, што више будемо каснили да то учинимо, све више ће нам требати снаге да то и остваримо”.⁶

У складу с овом идејом Французи су 9. октобра предузели у Лондону кораке да се акција усагласи, првенствено да Енглези прихвате ову идеју. Тада започета, ова акција ће се наставити све до краја маја 1940. године. Њој су на путу стајале многе препреке. Ваљало је обезбедити базу на Криту, проширити луку у Бејруту, осигурати комуникације морем и адекватну ваздушну заштиту.⁷

У новембру 1939. кнез Павле је поново тражио да француска страна ступи у директну везу са југословенским Генералштабом у припремању француске интервенције. Француски министар рата тражио је 23. новембра од генерала Мерсона, свог аташеа у Београду, да пренесе жељу Париза да се ради сарадње пошаље једна југословенска војна делегација у Француску.⁸

На држање (неутралност) Краљевине Југославије није утицала само недовршеност модернизације војске већ и намера да се не прекида доток уговореног и плаћеног оружја, опреме и машина за војну индустрију из окупиране Чехословачке („Шкода” и др.), али једнако и из Не-

⁶ Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, 175–176.

⁷ Elisabeth Barker, *Britanska politika na Balkanu u II svjetskom ratu* (Zagreb: Globus 1978), (*British Policy in South-East Europe in the Second World War*, The Macmillan Press, 1976), 30-35; Martin S. Alexander, *The Republic in Danger. General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1933-1940* (Cambridge University Press, 1992), 351; Gen. Maxim Weygand, *Memoires Ernest Flammarion*, Paris 1950-7, 3 vols; Papagos, *Grčka u ratu 1940-1941* (Beograd: Vojno delo, 1945), Alexander Papagos, *Battle for Greece 1940-1941*, (Athens: Tuebingen, 1947); Charles Bankwitz, *Maxime Weygand and Civil-Military Relations in Modern France* (Cambridge: Harvard University Press, 1967).

⁸ Миле Бјелајац, *Дипломатија*, 176.

мачке и Италије, које су га уступале као компензацију за испоруке важних стратешких материјала. Ови разлози били су познати западним савезницима.⁹ О драматичности је сведочио југословенски војни аташе у Берлину пуковник Ваухник. Ценкало се за сваку испоруку „Шкодиних” прозвода или немачких авиона. Ваухник сведочи о узурпацији већ готових 250 противтенковских топова који су на месинганим плочицама носили југословенске натписе, а били су укључени у немачку армију. С отпочињањем италијанско-грчког рата Италија је захтевала од Немачке да стопира испоруке Југославији.¹⁰ На политику неутралности свакако је утицала и унутрашња политичка ситуација. Тек склопљени споразум за решавање хрватског питања (август 1939) још није могао испољити очекиване ефекте. Политичка кохезија била је од једнаког значаја колико и опремљеност и увежбаност армије. На гласине да ће по мобилизацији војска бити упућена у Француску, дошло је до побуне 106. резервног пешадијског пука у Карловцу (Хрватска).¹¹

Током целе 1939. године, посебно у лето пре избијања рата, кнез Павле и премијер Цветковић притискали су француску страну да се што пре почне са испорукама раније траженог наоружања и ратне опреме и да се хитно у Марсеју формира депо за испоруке. По објави рата француски војни аташе јављао је да Југословени грозничаво купују и траже оружје где могу. Ефективи под оружјем достигли су 750.000 људи.¹²

Кнез Павле је већ 13. септембра навестио да ће у Париз за везу при генералу Гамлену да пошаље генерала Димитрија Предића, ранијег војног аташеа, јер није задовољан радом садашњег аташеа на успостављању веза два генералштаба (пуковник Владимир Герба, Хрват). Југославија је одобрила коришћење својих ресурса за допремање помоћи Пољској. У Београду је у септембру успостављена француска „ратна пошта” за обављање међусобне комуникације са 31 официром и подофициром. Уследила је југословенска жеља да се у француску Врховну команду по-

⁹ Ž. Avramovski, *Balkanska Antanta (1934–1940)*, (Beograd: ISI, 1986), 354.

¹⁰ Vladimir Vauhnik, *Nevidljivi front. Borba za očuvanje Jugoslavije* (Minhen: Iskra 1984), 83–85; 100–103; Далибор Денда, *Шлем и шајкача, Војни фактор и југословенско-немачки односи (1918–1941)*, (Нови Сад: Матица Српска, 2019), 619–626.

¹¹ Mile Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991* (Beograd: UDI, 1999), 125–126.

¹² Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, 176–177.

шаље делегација за везу на челу са једним армијским генералом и десетак генерала и високих официра. Након почетног оклевања, тој жељи изашло се у сусрет. У Париз су послати прво генерал Петар Пешић, некадашњи ратни делегат, а потом генерал Емило Белић. Њихов задатак је био да утврде везе између два генералштаба. Такође су били активни на лобирању да се уговорени ратни материјал из Француске шаље за Југославију. Генерал Милан Недић, министар војни, у више наврата поновио је како југословенска војска ни у каквом случају неће предузети никакву акцију против својих старих савезника, али да до пролећа мора респектовати неутралност. „У случају да нас Немачка нападне, ми ћемо се бранити до доласка помоћи”, поновио је у више наврата.¹³

Нажалост, југословенски генерали Петар Пешић и Емило Белић донели су из Француске неповољне извештаје о француској војсци. Ти извештаји, посвемашња неспремност југословенске војске у погледу материјала, али највише отворене немачке претње, определили су Југословене да 5. марта 1940. коначно одбију даљу војну сарадњу са Француском и наставе политичку неутралност. Генерал Милан Недић обавестио је француског војног аташеа Мерсона да су Немци упозорили да „ако Југославија рескира и најмањи гест биће тренутно уништена” и да он, према примерима Пољске и Финске, „мисли да је Француска неспособна да помогне Југославији”. Преносећи разговор претпостављенима, Мерсон је сугерисао „да би само француска манифестација снаге могла предупредити немачке притиске”.¹⁴

На директну интервенцију кнеза Павла тајни контакти обновљени су 16. априла. У исто време савезници су се одлучили да пошаљу експедиционе снаге у Солун. У Југославију је коначно стигло 50 комада „Реноових” тенкова и други одавно очекиван материјал.¹⁵

Оно што Југословени нису знали, то су биле дебате на француском Ратном савету 16. априла и 4. маја 1940. са темом „да ли бранити Југославију”. На првом састанку је закључено да се провери дефинитиван британски став и да се пошаље питање балканским савезницима преко војних аташеа да ли ће дозволити да их Немци једног по једног комада-

¹³ Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, 177.

¹⁴ Mile Bjelajac, „L’Influence française sur l’Armée Yougoslave entre les deux guerres mondiales”, *Revue Historique des Armées*, No 4/1994, 45-55, 55.

¹⁵ Mile Bjelajac, *L’Influence française*, 49.

ју, или да се усагласе и заједнички бране од опасности. На другом састанку разматрано је држање Италије и њене акције. Претпостављало се да она сама не сме у акцију, без потпуне подршке Немачке.¹⁶

После слома Француске, Београд је после Лондона постао један од првих центара Де Голових слободних Француза у Европи. Претходно је француски посланик у Београду Ремон Брижер (Raymond Brugère) 17. јуна дао оставку на службу, не желећи да буде представник владе која ће капитулирати. Он је међу првима подржао Де Гола. Ускоро се и уз помоћ британског посланства и чехословачког обавештајног круга у Београду формирао тај центар од обавештајаца, новинара и других професионалаца. Овај комитет повезао се са сличномислећима у другим балканским престоницама. Комитет се највише бавио обавештајним радом и одржавањем веза међу Французима и њиховим савезницима. Де Гол је 4. новембра обавестио комитет у Београду да би желео да се од присталица формира балканска легија, која би узела учешћа на страни Грчке. У јануару 1941. Де Голове присталице веровале су да би се Француска поново могла укључити у рат управо преко заједничког балканског фронта. У том је смислу генерал Катру (Catroux) говорио пуковнику Доновану, специјалном изасланику председника Рузвелта, који је обишао земље Балкана. Де Голов представник на Блиском истоку веровао је да би се фронт могао успоставити пре немачке пролећне кампање. Рачунао је да би француски генерали из Северне Африке и Сирије могли дати трупе. Овај комитет, као и Британци, био је све више узнемирен могућношћу да Југославија попусти притисцима.¹⁷

Док је у Италији владало усијање у медијским оптужбама Грчке како би се оправдао спремљени напад на ту земљу, председник југословенске владе Драгиша Цветковић и министар војни Милан Недић, у току посете Скопљу у првој половини октобра 1940, потврдили су одлучност да ће Југославија у случају да буде нападнута одлучно и по сваку цену бранити своју територију. То је имало одјека у италијанским медијима.¹⁸

¹⁶ Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, 178.

¹⁷ Stevan K. Pavlowitch, *Unconventional Perceptions of Yugoslavia 1940-1945* (New York: Columbia University Press, 1985), 2-4.

¹⁸ Becherelli, Alberto, *La neutralità jugoslava nelle relazioni del servizio informazioni militare Italiano (1939-1941)* Studia Universitatis Petru Maior History (Studia

После напада Италије на Грчку 28. октобра 1940 године, Југославија је још једном јавно потврдила своју неутралност. Њена влада је саопштила да жали што је избио сукоб између Италије и Грчке, те изразила спремност да посредује ради успостављања мира. Изразила је наду да ће зараћене стране поштовати њену неутралност и да ће пажљиво пратити ситуацију. Кнез Павле је грчком посланику пренео став да ће Југославија покушати да докучи немачки став и нагађање да би се и СССР могао умешати.¹⁹

Италија није била спремна да у потпуности поштује ту неутралност, а слично и Грчка. Она је од првог момента молила за помоћ. Касније је на светло изашло да је Југославија упркос претњама сила Осовине максимално помагала свог јужног савезника.

„Влада у Београду је, без обзира на објаву своје неутралности настојала да помогне грчку војску дајући дозволу да на својој територији организује складишта хране и муниције. Питање Солуна за Југословене није имало битан карактер све док Грци успешно бране своју територију. Сем тога желели су да виде какав ће преокрет заузети немачко-сојетски односи после неуспешне Молотовљеве посете Берлину.”²⁰

О томе у свом дневнику 7. новембра 1940. министар у влади Михаило Константиновић бележи да је на питање француског посланика у Београду како влада гледа на питање Солуна, он одговорио: „Док је Солун у грчим рукама, нама је довољна слободна зона”.²¹

Последње недеље у новембру 1940. грчки председник владе генерал Јоанис Метаксас (Joannis Metaxas) затражио је од кнеза Павла одобрење да на југословенској територији уреди једно складиште залиха. Кнез је пристао да удовољи овом захтеву и дао је поверљиве инструкције председнику владе Драгиши Цветковићу и новом министру војном генералу Петру Пешићу. Наиме, генерал Милан Недић смењен је 6. новембра са тог положаја после бомбардовања Битоља од „непознате”

Universitatis Petru Maior. Historia), issue: 11 / 2011, pages: 213-228, s. 219 on www.cceol.com. (приступљено 16. октобра 2019).

¹⁹ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, knj. 3, Arhiv Jugoslavije (Beograd: Jugoslovenska knjiga, 1996) 538.

²⁰ Hoptner, 199.

²¹ Mihailo Konstantinović, *Politika Sporazume. Dnevničke beleške 1939–1941, Londonske beleške 1944–1945*, priredio Radomir Konstantinović (Novi Sad: Agencija „Mir”, 1998), 222.

авијације. Ипак сви су претпостављали да се ради о италијанским авионима. Чак је и кнегиња Олга Карађорђевић у свом дневнику 18. новембра забележила да су се Италијани три пута отворено извињавали због бомбардовања Битоља.²² Влада је о том питању расправљала 7. новембра и донела закључак да се свим странама упуту упозорење да ће се убудуће пуцати на све авионе који покушају неовлашћени прелет. Министар Пешић поставио је питање да ли да мобилисане дивизије примакне границама.²³ Мање је познато да је и Кичево бомбардовано 17. новембра, а да су претходног дана авиони летели над Цетињем, Подгорицом и Даниловградом. Бележећи ова сазнања у дневник, Константиновић се пита да ли је то била провокација.²⁴

Генерал Недић је председнику владе формално дао оставку, али неформално, према белешкама маршала Двора Антића, кнез Павле је 1. новембра добио меморандум у коме је министар изложио стање у војсци и апеловао да се кнез за јасно одреди у односу на спољну оријентацију. Недић је у меморандуму предложио три опције спољне политике: отворено ангажовање на страни Грчке и савезника, проверу могућности и намера СССР-а и прављење модуса са Немачком, која ће још дуго времена доминирати континентом.²⁵ Председник владе Цветковић, који је са Недићем био код кнеза 2. новембра, касније је у разговору са министром Константиновићем навео да је Недић „поднео један песимистичан извештај о југословенској ситуацији и да се морамо определити или за Немце или за Енглеze”. Извештаји генерала на које се Недић позивао били су, према Цветковићу, песимистични у погледу политичке ситуације. „Кнез се наљутио и оштро иступио против Недића. Рекао му је да су само он и Цветковић одважни, а да остале обузима дефетизам.” Сматрали су да Мачеку овај извештај не би требало показати. Два дана касније кнез је већ одлучио да из владе изађу Недић и Љубомир Пантић (ЈРЗ), министар шума и руда. Недић је био љут и није хтео да прихвати

²² АЈ 797, пол 04, 633–641.

²³ М. Konstantinović, *n. d.*, 222.

²⁴ *Исто*, 230.

²⁵ Mile Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon* (Beograd: INIS, Dobra, 2004), 48–49; Архив САНУ, 13.387/10.444. Мемоарске белешке Милана Антића.

неки други положај који му је кнез нудио – ту информацију од председника владе забележио је Константиновић 6. новембра.²⁶

Занимљиво је да, како је посланство Краљевине Југославије јављало, „целокупна италијанска штампа са очигледним одушевљењем извештава на видном месту о оставци бившег министра војног”. Посебно се у извештајима Руса, дописника из Београда, истицало да је Недић хтео да одговори општом мобилизацијом на бомбардовање Битоља и да је хушкао на рат, те да је „његовим падом нестало једне велике сенке са наше ситуације”. Аташе за штампу у посланству је у поновљеним извештајима истицао да „сви листови претстављају ствари тако, да генерал Недић испада главни експонент Енглеске на Балкану, који је нашу земљу хтео да уведе у рат” и да је био опозиција премијеру и министру финансија.²⁷

Стање грчке армије у погледу наоружања и опреме, посебно авијације и позадинских служби, није било на завидном нивоу и свака помоћ је била добродошла. Авијација је располагала са свега неколико десетина модерних авиона, укључујући и пет француских, испоручених 1940, а пилоти још нису завршили обуку на њима. Артиљерија је била претежно из претходног рата. Интендантске потребе нису могле да задовоље ни оно најнеопходније што су захтевали тешки услови у планинама. Недовољни су били и санитарски капацитети. После рата се наводило да су болести и ампутације однеле исто толико бораца колико и италијански меци. Ослоњена на раније испоруке из Француске и Немачке, које су биле прекинуте, грчка армија остала је на предратним залихама. Британска помоћ се јавно одбијала како не би изазвала немачку реакцију.²⁸ Остало је да се Грчка ослања на прикривену помоћ својих старих савезника.

Према сведочењу краљевског намесника Станковића, власнику фабрике оружја „Вистад” у Ваљеву био је упућен на разговор бивши министар финансија Милорад Ђорђевић, брат генерала Косте Ђорђевића, команданта Дринске дивизијске области у Ваљеву. Власник фабрике Никола Станковић прихватио је посао који му је предложен. За испоруке муниције коришћени су фиктивни уговори за испоруке у правцу

²⁶ М. Konstantinović, *n. d.*, 218, 220–221.

²⁷ Милош Црњански, *Дипломатски извештаји 1936–1941* (приредили Александар Стојановић, Растко Ломпар) (Београд: Catena Mundi, 2019).

²⁸ Olivier Delorme, *La Grèce et les Balkans*, vol. II (Paris: Gallimard, 2015), 1054.

Турске или тамошњих приватних компанија. У све је, поред грчке амбасаде у Београду, била укључена и Турска амбасада и један пословни човек из Истанбула. „Вистад“ је тако испоручио око 200.000 ручних граната.²⁹ Такође, крајем 1940. године откупио је лиценцу за производњу муниције 20 mm за ПА топ „Рајнметал“ 20 mm. Овај топ није био у наоружању Војске Краљевине Југославије, али јесте грчке армије. „Рајнметал“ је била немачка фабрика. Чауре за ову муницију израђивала је фабрика вагона у Крушевцу, којој се „Вистад“ обратио и која му је дала понуду.³⁰

У Грчку је испоручена залиха од 10 вагона авио-бомби старијег модела. Те бомбе су биле француског порекла. У Југословенском ваздухопловству била је започета замена ових бомби из времена Првог светског рата модернијим бомбама домаће конструкције („Вистад“).³¹

Постоје индиције да су крајем 1940. и почетком 1941. године Грчкој испоручене скоро све преостале бомбе француског порекла. Скоро је сигурно да су Грцима у то време предате преостале југословенске залихе граната за „Шнајдерове“ топове 75 mm М-07, јер су ови топови већ углавном били повучени из наоружања. Грци су, са друге стране, још увек масовно користили готово идентични „Шнајдеров“ пољски топ 75 mm. Грцима су испоручене и велике количине француске пушчане муниције 8 mm јер су француске пушке до краја 1940. године практично у потпуности биле повучене из наоружања југословенске војске.³²

Грчка коњица купила је у Југославији све коње за своје потребе, а испоручена је и друга стока неопходна грчкој армији. Грчкој армији је испоручивана и храна. Грчки краљ Ђорђе је 24. децембра телефоном позвао кнеза Павла да му се лично захвали на испорукама за грчку војску.³³

Мање истражен аспект помоћи Грчкој односи се на помоћ у авионима и ваздухопловцима. Југославија је нешто раније 1935. године, док

²⁹ Hoptner, 199 (Према казивању намесника Николе Станковића аутору књиге).

³⁰ Овоме је у траг ушао историчар Небојша Ђокић, који је радио на грађи фабрике вагона и који нам је о овоме дао изјаву (према: Историјски архив Крушевац, Фонд Фабрике вагона Крушевац. Понуда за израду чаура за топ 20 mm Рајметал поднета 11. Новембра 1940. Године од стране Фабрике вагона у Крушевцу компанији Вистад у Вишеграду).

³¹ Историчар Небојша Ђокић аутору.

³² Исто.

³³ АЈ 797, рол 04, 633–641, дневник кнегиње Олге.

је трајала венизелистичка побуна, помагала својим авионима и пилоти-ма (углавном из 6. ловачког и 3. бомбардерског пука). Авиони су пре-фарбани и добили су грчке ознаке. Део авиона остављен је грчком ваздухопловству и коришћен је за извиђање. После 28. октобра 1940. мно-ги југословенски ваздухопловци хтели су да се придруже грчком. У пр-ва три месеца рата било је неколико прелетања у Грчку. Укупно је пре-бегло 10 ваздухопловаца, од којих је већина прешла у Грчку без авиона. Први прелет био је 12. фебруара 1941. и обавио га је наредник Ото Кор-манић на авиону *бреге* (Breguet) 19/8. Грчким властима се представио као Хрват православне вере. Следећи су били Ђорђе Јовановић и Енвер Ресуловић. Сви су остали у грчком ваздухопловству.³⁴

Југословенска кнегиња Олга Карађорђевић бележила је у свом дневнику те напоре и грчку захвалност. Она се 7. новембра 1940. видела са председником југословенског Црвеног крста ради организовања сани-тетске помоћи Грчкој. Она нотира да нови министар војни генерал Пе-шић добро познаје генерала Метаксаса од аније, из балканских ратова.³⁵

Грчки амбасадор у Београду Раоул Бибица Росети такође је захва-лио кнезу Павлу на учињеним услугама у тешком тренутку. После рата је писао да је Грчкој испоручено стотине хиљада ручних бомби, артиље-ријских упаљача и другог ратног материјала, који се иначе могао наба-вити само у Мађарској и Немачкој, те да је ова племенита и пријатељска помоћ кнеза Павла помогла Грцима да се одупру и поразе Италијане у Албанији.³⁶

Важнија помоћ Југославије Грчкој свакако се огледала у томе што је она могла бити безбедна дуж целе границе са овом државом. Другог дана рата грчки посланик у Београду пренео је питање да ли ће се Југо-

³⁴ Изјава историчара Небојше Ђокића аутору и подаци достављени имејлом. Из њих се види да је српским историчарима податке послао Никос Христофилис према: Архив грчког министарства иностраних послова у Атини, година 1941, ку-тија 16, фасцикла 3, фасцикла 4. Постоје такође подаци у: Војном архиву Београд, Фонд 17, кутија 12, фасцикла 5, док. 35, 58; Видети такође: C. Shores, B. Cull, N. Malizia, *Air War for Yugoslavia, Greece and Crete 1940-1941* (London: Grub street, 1987), 107; Б. Димитријевић, М. Мицевски, П. Миладиновић, *Краљевско ваздухопловство 1912-1945* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2016), 457-458.

³⁵ AJ 797, рол. 04, 633-641.

³⁶ Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1973). (*Yugoslavia in Crisis 1934-1941*, Columbia University Press, 1962), 199. Писмо Росетија кнезу Павлу, јун 1952, у архиву Ј. Б. Хоптнера.

славија супротставити захтеву Италије за транзит њених трупа и ако се том захтеву придружи и Немачка.³⁷ Добио је умирујући одговор. Што се тиче става Југославије ако се Бугарска придружи нападу на Грчку, одговорено је да ће тај став бити заузет на време. Подсећамо да је на инсистирање Грчке приликом склапања Балканског пакта клаузула о помоћи била предвиђена само за случај да Бугарска сама нападне једну од потписница пакта. Претходни нацрт уговора предвиђао је активно савезништво и за случај да Бугарска нападне уз помоћ неке ванбалканске државе. Међутим, грчка влада је тада била под притиском опозиције која је сматрала да Грчка треба да избегне било какву обавезу која би могла да уведе земљу у рат са Италијом, па је влада из унутрашњих разлога то и прихватила. Тако је словом пакта од маја 1936. сужена одговорност чланица само на случај деловања Бугарске.³⁸

Ипак најважније у првим данима рата било је то што због чврстог става Југославије није постојала могућност маршманевра италијанске војске, којом би се заобишао главни одбрамбени положај грчке војске према Албанији.

Кнез Павле је Грцима и 8. новембра поновио став да Италијанима неће бити дозвољен пролаз. Константиновић 13. новембра бележи да се министар Ђано извињивао због Битоља нудећи обештећења, али да је тражио превоз материјала преко Југославије за Албанију цивилним аутомобилима. „Кнез је против сваког допуштања превоза.”³⁹

Југословенска војска подигла је целу III армијску област на пуни ниво борбене готовости и предузела мере у складу са ратним планом. Ратни планови (О, О1, Р-40 и Р-41) предвиђали су заштиту према јужној Бугарској и Албанији (италијанским снагама). У време избијања италијанско-грчког рата на снази је био план Р-40, којим је предвиђено ангажовање три дивизије према Албанији (Зетска, Косовска и Вардарска) и две према јужној Бугарској, а планом Р-41 још једна, укупно три (Морав-

³⁷ Британски посланик Campbell у телеграму Бр. 845, 31. октобра 1940. за Foreign Office и телеграму 834; видети: Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, knj. 3, Arhiv Jugoslavije (Beograd: Jugoslovenska knjiga, 1996) 540.

³⁸ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, knj. 3, Arhiv Jugoslavije (Beograd: Jugoslovenska knjiga, 1996), 542, nap. 1; Видети такође: Ž. Avramovski, *Balkanska Antanta* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1986), 343–345.

³⁹ М. Konstantinović, *n. d.*, 226.

ска, Шумадијска, Брегалничка). Поред јединица речне флотиле, у одбрани и офанзиви учествовали би гранични одреди, речна морнарица и ваздухопловство. Највећи степен активирања био је током 1940. године.⁴⁰ Британски посланик у Београду је већ на сам дан напада Италије јавио ту чињеницу Лондону. Он се сусрео са начелником Генералштаба генералом Петром Косићем, који га је упознао да је већ од лета 1940. ова армија мобилисана и да се активирају Моравска и Дринска дивизија у унутрашњости. Косић је био веома забринут, депресиван и нервозан, коментаришући: „Шта ми можемо да учинимо? Потпуно смо окружени.” Кембел (Campbell) је стекао утисак да „Југославија неће притећи у помоћ Грчкој”.⁴¹

„Врата су била закључана”, поручивали су Југословени председнику Метаксасу. Грчком посланику у Београду 12. новембра је саопштено да ће у случају да Италијани покушају пролаз бити нападнути.

Друга значајна услуга коју је Југославија чинила Грчкој огледала се у одбијању захтева Италије, а потом и Немачке, за коришћење југословенског територија ради превоза ратног материјала и снабдевања италијанских снага у Албанији. То је чињено под претекстом стриктне неутралности, за коју смо видели да се према Грчкој није доследно примењивала. Једино ће бити дозвољен пренос рањеника обе стране санитетским возовима.

Занимљиво је да ће касније, у критичним тренуцима када је Хитлер притискао Југославију за улазак у Пакт осовине, на састанку југословенске владе 6. марта 1941, министар војни Пешић рећи да би сваки отпор био катастрофа „јер смо кратки са муницијом и храном – које смо превише послали за Грчку”.⁴²

⁴⁰ Dragan Tešić „Ratni planovi vojske Kraljevine Jugoslavije 1938–1941”, VIG, br. 1, (1991), 27–57.

⁴¹ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, knj. 3, Arhiv Jugoslavije (Beograd: Jugoslovenska knjiga, 1996) 537. (према: PRO, FO 371/25034, R 8144/415/92).

⁴² AJ 797, rol. 04, доц. 633–641. Дневник кнегиње Олге, entry for March 6th: „Cabinet Council – majority are for fighting but Pešić said it would be a disaster as we are short by ammunition and food – **we send to much to Greek Army** – the northern divisions would be cut off and the rest by country be overrun in 2 weeks. If we join pact

После италијанског захтева за пролаз њених конвоја, и немачки амбасадор у Београду фон Херен затражио је 24. новембра пропуштање 1.000 камиона на непознато одредиште. Југословенски министар га је питао у каквој је то вези са италијанским захтевом од пре неколико дана. Југословенска влада је остала упорна да не дозволи пролаз ни једнима, ни другима. Овакво држање условило је тренутни прекид испорука Југославији сваког војног материјала из Италије, Немачке и Чешке. Када су Италијани после грчких успеха престали да представљају реалну опасност по Грчку, изгледа да је Југославија мало попустила како би ослободила испоруке наоружања које је очекивала из Немачке и Чешке. Југословенска влада је 24. јануара 1941. обавестила италијанску да ће позитивно решити њен захтев о пролазу 1.000 камиона са храном и опремом преко своје територије. Коначно одобрење за ове колоне југословенска влада је дала тек крајем фебруара. Заузврат Италија је требало да испоручи 65 авиона и 50 авио-мотора, који би се уградили у лиценце британске авионе *Blenhajm*. Крајем фебруара италијанска влада ослободила је још један контингент авиона и мотора за испоруку. Југословенско ваздухопловство наручило је још нових мотора и елиса, те фото-камере за авионе *Kaproni*.⁴³

Постојале су и друге индиције о жалбама Италијана на некоректно држање Југославије. Аташе за штампу при посланству у Риму обавестио је Београд да је доскорашњи аташе у Београду и шеф њихових војних новинара у Албанији др Патуели (*Pattueli*) изјавио да се „у њиховом кругу са чуђењем прати непријатељско држање Југославије према италијанским трупам у Албанији”.⁴⁴

Грчки краљ Ђорђе поново је 6. јануара 1941. звао принца Павла да размотри немачке покрете у Румунији и могући прелаз њихових снага у Бугарску, како би помогли Италију нападом на Грчку. Страхови од немачког напада на Грчку садржани су у првом (6. јануар) и другом писму (10. јануар 1941) које је кнезу послао грчки премијер и генерал Метак-

we stop helping Greece, to be slowly paralyzed Germany will march on Saloniki, Turkey will not move, all sacrifices will prove vain and Italy be compensated.”

⁴³ Б. Димитријевић, М. Мицевски, П. Миладиновић, *Краљевско ваздухопловство 1912–1945* (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2016), 426–427, 432–433.

⁴⁴ Милош Црњански, *Дипломатски извештаји*, 744–745. Курирском поштом из Рима 19. фебруара 1941. Врло поверљиво. Бр. 1513 (АЈ 38-42-96).

сас.⁴⁵ Војнички детаљније него што је било краљево обраћање кнезу, генерал се интересовао како ће се Југославија држати ако Немци нападну Грчку долином Вардара, или чак преко Битоља. Поручио је да ће се Грчка бранити, али је сугерисао да је и Југославија угрожена ако дозволи пролаз страним трупима и Грчка поклекне. Губитком Солуна и свих комуникација на југу Југославија би неизбежно морала да постане вазална држава Осовине. Такође, навео је да би се отворило питање намиривања бугарских претензија. Догађаји у Румунији најбоље показују како би то изгледало. У првом писму Метаксас настоји да охрабри кнеза и Југославију на активан став и отпор који гарантује успех.⁴⁶

После доласка британског генерала Вавела (Wavell) у Грчку почетком 1941. у Атини је 14. и 15. јануара одржана конференција на највишем нивоу. На њој је генерал Метаксас тачно пренео став кнеза Павла да ће „Југославија у случају немачког или немачко-бугарског напада на Грчку највероватније остати неутрална и да ће своју неутралност бранити”. Додао је да југословенска влада, „иако је за време садашњег сукоба често давала доказе симпатија према Грчкој, не би повољно гледала на искрцавање британских снага на Балканско полуострво. Ова влада се плашила да то искрцавање не изазове и убрза рат.” Командант грчких оружаних снага од октобра 1940. генерал Александар Папагос на више места у својој књизи о рату 1940–1941. истиче ту чињеницу да је добио уверавања да ће Југославија у случају напада своју неутралност бранити. Он ће касније сматрати да је било лицемерно што ће у склопу преговора немачког Рајха и Југословије око уласка те државе у Тројни пакт у тајним клаузулама бити предвиђено да Југославија стави под контролу Солун.⁴⁷

Кнез је преко посланика у Атини Вукчевића проследио свој одговор Матаксасу 16. јануара. Генерал је био усхићен и смирен после читања поруке. Из писма Вукчевића види се да је Метаксас добио од немачког врха претњу да ће у случају британског искрцавања доћи до интер-

⁴⁵ AJ 797, fol. 04, 633–641. Дневник кнегиње Олге.

⁴⁶ AJ 797, fol. 16, doc. 397–399, Athens 6 January 1941 (куцано на енглеском); fol.15, 314–324 (на француском, рукопис).

⁴⁷ Papagos, *Grčka u ratu 1940–1941* (Beograd: Vojno delo, 1954), (Alexander Papagos, *Battle for Greece 1940–1941*, Athens: Tübingen, 1947), s. 303–304, 312, 320–321.

венције. Вукчевић је због аутентичности реакције на обавештења и питања из Београда његову изјаву цитирао на француском језику.⁴⁸ Неколико дана касније генерал Јоанис Метаксас изненада је умро. На положају премијера заменио га је Александрос Корицис (Alexandros Koryzis), цивил.

У Београду су били свесни тешке ситуације у којој се Југославија налазила и покушали су да процене даље немачке намере и да се ставови томе прилагоде. Министар иностраних дела Цинцар-Марковић саставио је један меморандум и предао га 13. фебруара 1941. кнезу Павлу и председнику владе Драгиши Цветковићу:

„Немци ће нам понудити нешто што треба најбоље да послужи њиховој ратној политици и циљевима које имају у овом делу Европе”, започиње он обраћање. Слути да ће предлози бити тешки за Југославију и њену будућност. Захтеви ће бити немилосрдни. Концетрише своју пажњу на захтев за пропуштањем трупа, који у случају прихватања личи на самоубиство по наговору. Тројни пакт, по њему, несумњиво значи војну сарадњу. „Одмах би после њега дошао захтев за дозволом преласка трупа”, па и ако би то ублажили и ако Немци прихвате југословенска тражења „*која је гаранција да нам тај пролаз неће тражити када буду сматрали да им је потребан* (курзив – М. Б.)? Тројни пакт у основи значи везивање судбине за судбину три силе које су га закључиле. Приступање њему довело би нас неминовно у сукоб са Енглеском и Сједињеним Америчким Државама.” Цинцар-Марковић је нудио опцију да се Русија увуче као гарантна сила или да се понуди да ми посредујемо у успостави мира између Италије и Грчке и да се понуди балканска неутралност где неће ниједна зарађена сила имати приступа. За то је држао мало вероватним да Немачка жели да прихвати, мада стално истиче да је за мир на Балкану.

На крају он упозорава: „Закључак из свега овога тешко је извести у потпуности. *Нама су мисли и непосредне намере Немаца непознати, па је тешко донети неки закључак* (курзив – М. Б.). Али једна ствар је ван сумње: силазак Немаца на југ преко Бугарске значи за нас смртну опасност јер природна, најкраћа веза Немачке и обале Јејејског мора води преко наше земље. Стога не можемо пристати ни на какав предлог

⁴⁸ АЈ 797, rol. 15, doc. 345–348.

који ће Немцима дати Солун. Пошто буду имали Солун они ће нас потпуно задавити. За нас је боље да нас директно нападну него да нас изоловане мрцваре. Јер чак и кад би наш крај у оба случаја био исти не би пут био исти. У случају напада и отпора наша част би била читава, *а то ће значити нешто у тренутку ликвидирања овога рата* (курзив – М. Б.).⁴⁹

Овај став је свакако рефлексција британских и америчких притисака на Југославију током фебруара, што се може резимирати у поруци америчког председника кнезу Павлу 22. фебруара 1941: „Сједињене Државе не гледају само на садашњост већ и на будућност. ... цео свет гледа с истинским симпатијама на сваку нацију која се одупре нападу, и војно и дипломатски, од стране разбојничких сила.” Рузвелт је навео примере земаља које су се одупрле и указао да ће све бити обновљене после рата. „Одупрети се славно, ако је потребно ризиковати крах, али и веровати у коначну победу савезника.”⁵⁰

Грчка је остала упорна да ће се бранити ако је Немачка нападне. Очекивала је да Британци остану при свом обећању од 13. августа 1939. године. Корузис је, за разлику од Метакса који није био склон да позове британске трупе већ само помоћ у авијацији, позвао Британце 8. фебруара да пошаљу трупе. Британија је пристала и разматрала помоћ Турској. Основу експедиционих снага требало је да сачињавају трупе које би Британија ослободила на афричким ратиштима јер су Италијани били пред сломом. Тада се поставило питање где установити фронт. Због неизвесног држања Југославије и Турске, одлука је пала да главна линија буде одбрана Тесалије на Халиакмону. Тиме би Солун остао без озбиљне одбране. Британци су сматрали да Грци треба одмах да повуку снаге из Тракије како би се ојачао главни фронт. Тај захтев Грци нису одмах извршили. Они су оставили три дивизије у источној Македонији.

⁴⁹ *Зборник радова округлог стола „27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике”*, Београд 2003, Прилози, 211–213; Исти документ из АЈ, фонд 138, 1-1 користили су: Ferdo Čulinović, *27. mart*, (Zagreb: Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1965), 107–110; Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. godine*, knj. 1 (Beograd – Ljubljana – Titograd: Narodna knjiga – Partizanska knjiga – Pobjeda, 1982), 341–342.

⁵⁰ Срђа Трифковић, „Притисак Велике Британије и Сједињених Америчких Држава”, у: *Зборник радова округлог стола „27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике”* (Београд: ИП Златна књига, 2003), 107–108.

Поред немачког притиска на Југославију, почетком марта поново се активира и британски притисак и захтев да Југославија недвосмислено ступи са њима и Грцима у садејство. Британци су обећали ревизију југословенско-италијанске границе у Истри после рата ако Југославија активно наступи.⁵¹

То је довело до пристанка кнеза Павла да пошаље генералштабног мајора Милисава Перишића на тајне преговоре у Атину. Ови тројни разговори одржани су у Атини 8. и 9. марта. Југославија је била најзаинтересованија за статус Солуна као своје базе за снабдевање јужних армија, те ангажовање британске флоте за евакуацију одступајућих снага са северног фронта ка Јадрану. Такође је била заинтересована за помоћ британског ваздухопловства. Предочени су озбиљни мањкови материјала код југословенске војске. Све што је после два дана чекања на сагласност из Лондона Перишић добио, било је уопштеног карактера. У случају рата Југославија би имала право снабдевања из заједничких савезничких база. Британска флота не би могла без ризика да улази у Јадран. Предложено је уместо тога да се нападну италијанске снаге у Албанији, ослободи овај простор и дође у посед великих залиха.⁵²

И код Британаца се јавила идеја да предложи Турској и Југославији да изјаве да би напад на Солун за њих био „*casus belli*”. Турска се бојала да да такву изјаву и остане сама ако Југославија одбије.

Током ратне кампање која је започела 28. октобра 1940. Југославију је највише бринула могућност да се изгуби слободан приступ Солунској луци. Докле год су је држале грчке снаге, узнемиреност није постојала. Изглед да је заузме Италија били су просто незамисливи и трагични. Била је припремљена варијанта да је југословенске снаге заузму пре Италијана. Министар војни Недић био је побуђен да неформално, преко војног аташеа пуковника Владимира Ваухника, провери какво би држање у том случају заузела Немачка. Ова акција постала је беспредметна после његове смене. Њу су после тога преузели Драгиша Цветковић и министар Цинцар-Марковић преко својих емисара, који су тајно комуницирали са високим немачким званичницима. Данило Грегорић је пренео Немцима забринутост Југославије ако би Италија ушла у Со-

⁵¹ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, 767–768.

⁵² Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, knj. II, (Zagreb: JAZU, 1961), 186–188.

лун, што би представљало конопац око врата тој земљи. Био је овлашћен да пренесе да би Југославија била спремна да демилитаризује јадранску обалу уколико би Италија и Немачка гарантовале границе југословенске државе. До половине фебруара и председник владе и министар иностраних послова чврсто су стајали на становишту „да Југославија не сме да дозволи да Немци сиђу у Солун”.⁵³ Када је посланик Краљевине у Берлину др Иво Андрић сазнао да је чак и министар долазио у посету, а да он није обавештен, тражио је 26. фебруара 1941. од Београда разјашњење. Цинцар-Марковић му је 17. марта одговорио да није било зле намере према личности посланика, али да су посете, на изричит захтев немачке владе, биле строго тајне.⁵⁴

И током преговора са Британцима и Грцима у марту 1941. Југословени су били највише заинтересовани да се брани линија од Орфанског залива до Дојрана. Ово је свакако била рефлексција искустава из Првог светског рата. Савремени рат и јака авијација онемогућили би ову луку, јер је била на дохват немачком ваздухопловству са аеродрома у Бугарској. То је предочено Југословенима, уз напомену да би се могло нешто ноћу дотурати.

У току овог процеса грчка влада је послала Београду *ed-memoire* с апелом за војну помоћ и предала га 11. марта 1941. године. Грчки представници су упозоравали на вероломност Немачке и да би се она окренула против Југославије истог тренутка када би Грчка била савладана. Између осталог, у том апелу је наведено:

„У овом тренутку Грчка је угрожена нападом у леђа и пред том неизбежном опасношћу она тражи војну помоћ Југославије. Она несумњани једног тренутка да би било могућно да јој се та помоћ ускрати. Она сматра да је интерес двеју земаља заједнички и да оне остају верне својој славној прошлости, решене да живе слободне. Њихова војна сарадња сигурно ће бити у стању да доведе до неуспеха планове непријатеља. Не би требало губити из вида да би повезана војна акција Грчке и Југославије могла у току једне седмице да ликвидира албански фронт и да би

⁵³ М. Konstantinović, *n. d.*, 292–293.

⁵⁴ Иво Андрић, *Дипломатски списи* (приредио Миладин Милошевић), (Београд: Просвета, 1992), 35–39.

се тада цела грчка војска одмах пребацила на фронтоне Македоније. Грчка је убеђена да њен позив неће остати без дејства.”⁵⁵

Права паника настала је у Грчкој крајем марта 1941, када им је најављено потписивање пакта. Павле је краљу Ђорђу дао уверавања да никакви немачки транспорти трупа и материјала неће бити допуштени ни после тога. То је било у складу са тајним клаузулама уговора, у које је кнез веровао.⁵⁶ Такође је веровао да ће Немачка изаћи у сусрет југословенским жељама да контролише луку Солуна и да Италијани неће тамо ступити. У ствари Немачка то није обећала, већ је магловито наговестила ту могућност када рат буде завршен. Дакле, у случају пораза Грчке Солун би био под контролом сила Осовине.

Грчки посланик Росети отпутовао је за Атину без тражења разговора са кнезом Павлом, написала је у свој дневник кнегиња Олга. Поред немачких притисака, тада су наступили и савезнички притисци. Она пише да су у Атини имали осећај да смо их одбацили, те да имају наду у Енглеску. Посланик Росети информисао је Атину да је узалуд више пута тражио да га приме принц Павле и председник југословенске владе. Турска је пред Грцима ћутала. Једино је понављала да им Југословени нису ништа саопштили.⁵⁷ Занимљива је опаска британског посланика у Београду Кембела на рачун његовог колеге Росетија. Он је сматрао „да је Росети био склон да критички гледа на држање Југославије, али да није увек био у свему информисан од стране своје владе, пре свега о вој-

⁵⁵ Branko Petranović, Nikola Žutić, 27. Mart 1941. *Tematska zbirka dokumenata* (Beograd: NICOM, 1990), 214. (Prema: *Aprilski rat 1941*, Zbornik dokumenata, Knj. I, 217–218).

⁵⁶ „У име и по налогу немачке владе имам част саопштити следеће: Поводом приступања Југославије пакту трију сила које је данас учињено немачка влада потврђује своју одлуку да ће увек поштовати суверенитет и територијални интегритет Југославије”. Такође „да владе осовине за време рата неће упућивати Југославији захтев да дозволи пролаз или превоз чета преко југославенске државне територије”. Што се тиче Солуна, у тајним клаузулама је наведено: „Приликом новог утврђивања граница на Балкану узет ће се у обзир интереси Југославије за територијалном везом са Егејским морем проширењем њезиног суверенитета на град и луку Солун”. Видети: Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941*, dokumenta (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 167–169.

⁵⁷ AJ 797, rol. 04, 633–641. Dnevnik kneginje Olge, Entry for March 21st and March 22nd.

ним питањима.”⁵⁸ После рата, када је стекао више информација, одао је више признања Југославији и самом кнезу Павлу.

Државни удар 27. марта 1941. којим је оборено намесништво на челу са кнезом Павлом и влада Драгише Цветковића дочекан је у Грчкој, али и Британији, као велико охрабрење и нада. Пучисти на челу са генералом Душаном Симовићем одмах су наставили раније покренуте преговоре са СССР-ом и са Британцима о помоћи. Отворено нису смели због деликатности увлачења хрватских и словеначких политичара у владу. Покушавали су да добију у времену како би извршили мобилизацију и концентрацију која је била предвиђена за 3. април. У сваком случају пуч у Београду одложио је планирани немачки напад на Грчку за шест дана.

Обе балканске државе нападнуте су без објаве рата 6. априла 1941. године. Југословенска армија није до краја извршила мобилизацију и концентрацију. У року од два до три дана пробијен је одбрамбени фронт на граници Југославије и Бугарске, а Скопље је заузето 7. априла увече. То је угрозило и компромитовало резултате напада 3. Југословенске армије на италијанске снаге у северној и средњој Албанији. Немци су им наредних дана дошли иза леђа. Део југословенских јединица, под командом генерала Јована Јовановића, прешао је у Грчку и повлачио се до капитулације заједно са грчким и британским јединицама. Део југословенског ваздухопловства користио је грчку територију да пренесе краља и југословенску владу на Блиски исток. Може се закључити да је прерани улазак Југославије у рат и слом фронта у јужној Србији оголио лево крило грчких и британских одбрамбених линија, те олакшао немачким трупама њихово заобилажење и компромитовање. Поразом и окупацијом није престао отпор ни у Југославији ни у Грчкој и ту су два народа, српски и грчки, остали верни својим старим традицијама.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије (АЈ), Фонд 797, Оставштина Кнеза Павла, рол. 04, 14, 15. и 16.

Архив Српске академије наука и уметности (А САНУ), 13.387/10.444.
Мемоарске белешке министра Двора Милана Антића

Објављени извори

Андрић, Иво. *Дипломатски списи* (приредио Миладин Милошевић). Београд: Просвета, 1992.

Aprilski rat 1941, Zbornik dokumenata, Knj. I, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Аврамовски, Живко. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, knjiga treća (1939–1941), Beograd – Novi Sad: Arhiv Jugoslavije, Jugoslovenska knjiga, Dnevnik, 1996.

Црњански, Милош. *Дипломатски извештаји 1936–1941* (приредили Александар Стојановић, Растко Ломпар), Београд: Catena Mundi, 2019.

Konstantinović, Mihailo. *Politika Sporazuma. Dnevničke beleške 1939–1941, Londonske beleške 1944–1945*, priredio Radomir Konstantinović, Novi Sad: Agencija „Mir”, 1998.

Petranović, Branko, Nikola Žutić. *27. Mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd: NICOM, 1990.

Литература

Аврамовски, Живко. *Balkanska Antanta (1934–1940)*. Beograd: ISI, 1986.

Bankwitz, Charles. *Maxime Weygand and Civil-Military Relations in Modern France*. Cambridge: Harward University Press, 1967.

Barker, Elisabeth. *Britanska politika na Balkanu u II svjetskom ratu*, Zagreb: Globus, 1978. British Policy in South-East Europe in the Secon World War, The Macmillan Press, 1976.

Becherelli, Alberto. *La neutralita jugoslava nelle relazioni del servizio informazioni militare Italiano (1939–1941)*. Studia Universitatis Petru Maior History (Studia Universitatis Petru Maior. Historia), issue: 11 / 2011, pages: 213-228.

Бјелајац, Миле. *Дипломатија и војска, Србија и Југославија 1901–1999*. Београд: Медија центар „Одбрана” – Академија за дипломатију и безбедност, 2010.

Бјелаяс, Миле. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon. Beograd: INIS, Dobra, 2004.

Bjelajac, Mile. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*. Beograd: UDI, 1999.

Bjelajac, Mile. „L’Influence française sur l’Armée Yougoslave entre les deux guerres mondiales”, *Revue Historique des Armées*, No. 4/1994.

Бјелајац, Миле. „Покушај стратешког ослонаца Југославије на СССР 1939–1941”, *Војноисторијски гласник*, 1–2 (2006).

Brescia, Alfredo. *Jugoslavia 1939–1941: Diplomazia de la neutralita*. Milano: Guiffre, 1978.

Денда, Далибор, Шлем и шајкача, Војни фактор и југословенско-немачки односи (1918–1941), Нови Сад: Матица српска, 2019.

Delorme, Olivier. *La Grèce et les Balkans, Du V siècle à nos jours*, vol. II, Paris: Gallimard, 2015.

Димитријевић, Бојан, М. Мицевски, П. Миладиновић, Краљевско ваздухопловство 1912–1945. Београд: Медија центар „Одбрана”, 2016.

Hoptner, Jacob B. *Jugoslavija u Krizi 1934–1941*. Rijeka: Otokar Keršovani, 1973.

Krizman, Bogdan. *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941*. dokumenta, Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Martin S. Alexander. *The Republic in Danger. General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1933–1940*. Cambridge University Press, 1992.

Pavlowitch, Stevan K. *Unconventional Perceptions of Yugoslavia 1940–1945*. New York: Columbia University Press, 1985.

Papagos, Aleksandar. *Grčka u ratu 1940–1941*. Beograd: Vojno delo 1954, Alexander Papagos, *Battle for Greece 1940–1941*. Athens: Tübingen, 1947.

Петровић, Драган. *Краљевина Југославија и СССР 1935–1941*. Београд: ИМПП, 2017.

Terzić, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. godine*. knj. 1. Beograd – Ljubljana – Titograd: Narodna knjiga – Partizanska knjiga – Pobjeda, 1982. Minhen: Iskra GmbH, 1984.

Tešić, Dragan, „Ratni planovi vojske Kraljevine Jugoslavije 1938–1941”, *Војноисторијски гласник*, 1 (1991).

Трифковић, Срђа. „Притисак Велике Британије и Сједињених Америчких Држава”, у: *Зборник радова округлог стола „27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике”*, Београд: ИП Златна књига, 2003.

Vauhnik, Vladimir. *Nevidljivi front. Borba za očuvanje Jugoslavije*.

Зборник радова округлог стола „27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике”, Београд: ИП Златна књига, 2003.

Животић, Александар. *Југословенско-совјетски односи 1939–1941*. Београд: Филип Вишњић, 2016.

Dr. Mile Bjelajac, Principal Research Fellow
Institute for Recent History of Serbia, Belgrade
e-mail:mile.bjelajac@gmail.com

BOGUS NEUTRALITY: YUGOSLAV MILITARY ASSISTANCE TO WESTERN ALLIES AND GREECE 1939-1941.

(Summary)

During the 1950s and 1960s it was common to portray Yugoslav policy after 1935 as pro German or pro Axes between the 1939 and March 27 1941. However, there was no a real ground for the such claims in the Yugoslav, French, American, Italian or German archives. Yugoslav military and Serbian public opinion were still in favor of its traditional Allies. Even Prime Minister Milan Stojadinović followed the British policy of appeasement with Germany and did his best to improve Yugoslav military capabilities as the factor of deterrent. French and British decline, and their attitude during the Rhineland crisis 1936 and Munich 1938 were warning sign for all their Eastern Allies and USSR. Historians Alfredo Breccia and Jacob B. Hoptner, have already cast more light on the nature of Yugoslav neutrality. They both come to conclusion that neutrality declared on September 2, 1939, indeed had not profound pro-German or pro-Italian attitude. This was sort of accommodation in order to overcome immediate consequences of an foreign engagement while it did not stabilize inner political cohesion after Serbian-Croat agreement in August 1939 as well as was far from being ready in fulfilling the armament program and war preparations yet. The status of neutrality facilitated Yugoslavia to import armaments and war materials from Germany and „neutral” Italy, as well as to freely navigate its fleet and evade German naval blockade. Those facts and motives were well known to Western Allies. Besides, Yugoslavia established close and clandestine military cooperation with France. It helped supplying Poland in September. It also welcomed initiative of General Weygand for

creation of new Balkan front in a foreseen future. In the capital Belgrade, French established „Military Post” staffed with 31 men. Yugoslav army sent special delegation attached to French Supreme Command. Yugoslavs also replaced less skillful military attaché Colonel Gerba with their former representative to France General Predić (ethnic Serb). Both sides frequently exchanged intelligence reports. Those of Colonel Vauhnik, Yugoslav military attaché in Berlin, were of the great importance and accuracy. The Germans revealed all these facts after they captured files of the French Supreme Command in Charité after the Armistice in June 1940. After the fall of France, Yugoslavia has turned to Britain but also to USSR and USA for supplies and assistance. However, its strategic position was aggravated daily. Germans enrolled in Romania, Italians were at its borders and on the sea. When during the March 1941 Germans finally entered Bulgaria thus increasing pressure on Yugoslav leadership, forcing it gave up any further resistance and comply with demand to join the Axes on March 25. Only two days later a group of army officers staged a coup d'état and overthrew Prince Regent and acting Government. It was direct move towards the Allies but for the price. When the Axis responded with combined invasion. Yugoslavia collapsed after less than two weeks of resistance.. Meanwhile, Greece acted in the same way of bogus neutrality. However, impatient Mussolini invaded Greece from Albania on October 28 1940.. In that moment he acted without German consent. In preparatory propaganda for that endeavor Mussolini misused information that Germans previously captured in Charité. Yugoslav Royal House was in close ties with the Greek one, so Prince Regent Paul did as much as he could under the present circumstances to aid an old Greek ally. He ensured his counterparts that Yugoslavia would not allow Italians to bypass Greek right flank using Yugoslav territory. In spite of Italian bombardment of Bitolj (Monastir) Yugoslavia did not change its firm attitude. By using excuse of neutrality, it resisted repeated requests for letting Italians transit even for the supplies of food. In response Italy immediately halted shipments of armament, vehicles and aircrafts destined to Yugoslavia. After tough negotiations Yugoslavia allowed them to pass with civilian supplies and red cross assistance for wounded in exchange for opening imortt of the vital goods from Italy, but not before Greeks ended up successfully their counteroffensive and forced Italians to entrench themselves.. Yugoslavia assisted its Greek ally with the considerable amount of ammunition especially for the 75 mm Schneider and 20 mm antiaircraft guns. In addition, Yugoslavia sent air bombs (200 tons), hand grenades (200.000 pieces), horses, several airplanes of older type, food and medical supplies. The Greek King

personally expressed gratitude to Prince Paul for all those efforts in helping Greece in the moment of need. During the German spring campaign in 1941 Yugoslavia was of a little help for Greece since its southern front in Macedonia collapsed very quickly and Salonika port was overrun by the invaders. The part of Yugoslav army fled to Greece and withdrew southward along with the British and Greek forces but ended up in German captivity as well.

KEY WORDS: Yugoslavia, Greece, western allies, neutrality, World War II, aggression